

de tahammülü az, ancak yakınlarını koruyan bir İstanbul efendisiydi. Kitabı karşı hastalık derecesine varan bir sevgisi vardı.

BİBLİYOGRAFYA :

İÜ Ed.Fak. Sicil Arşivi, dosya nr. 25; Münir Aktepe, "Ord.Prof. M. Cavid Baysun", *TTK Belleten*, XXXIII/129 (1969), s. 97-113; M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Kaybettiğimiz Bir Değer: Ord.Prof. M. Cavid Baysun", *TD*, sy. 23 (1969), s. 1-8; Orhan F. Köprülü, "Ord.Prof. Cavid Baysun'un Ardından", *a.e.*, s. 9-12.

M. MÜNİR AKTEPE

BAYSUNGUR, Gıyâseddin

(ö. 837/1434)

Timurlu devlet adamı,
güzel sanatların hâmisî ve hattat.

Şâhruh Mirza'nın oğlu ve Timur'un torunu olan Baysungur, 21 Zilhicce 799'da (15 Eylül 1397) Herat'ta doğdu. Annesi Gevherşad Hatun'dur. Daha on sekiz yaşındayken babasının hâkimiyeti altında bulunan Tûs, Nişâbur ve Esterâbâd şehirlerinin genel valisi olarak devlet işleriyle meşgul olmaya başladı. 1417'de devlet işlerinin yürütüldüğü Divân-ı Âlî-i Emîrî'de babasının yanında görev yaptığı için fiilen veliaht sayıldı. Onun burada divan üyesi olmayıp başkan olduğunu ileri sürenler de vardır (*Elr.*, IV, 6). Baysungur Kara Müsüf'un ölümü üzerine 1421'de bir müddet Tebriz valiliğinde bulunduysa da anne ve babasının yanında kalmayı tercih ettiğinden Herat'a döndü. Babasının seferlerine iştirak etmediği zaman geniş yetkilerle onun adına merkezde devlet işlerini yönetti. Ayrıca çeşitli seferlere de katılan Baysungur babasının 1421 ve 1429'da Türkmenler ile, 1427'de de Özbekler ile yaptığı savaşlarda kahramanlıklar gösterdi.

Baysungur edebiyat ve güzel sanatlarla olan ilgisiyle tanınmıştır. Nitekim Herat'taki kütüphanesini zamanının bir sanat merkezi haline getirmiş ve 1431'de Tûs, Nişâbur ve Esterâbâd'a genel vali olmasına rağmen Timurlular'ın Herat'ta ortaya koymuş olduğu kültür ve sanat hayatının çekiciliği yüzünden buradan pek ayrılmamıştır.

Gıyâseddin Baysungur üç dilde (Türkçe, Farsça ve Arapça) şiir yazmıştır. Şairlerle ve tasavvuf ehliyle oturup kalkan ve onlarla görüşen Baysungur'un 500.000 beyit tutarında şiir söylediği, bunlardan 120.000'ini topladıktan sonra bu işten vazgeçtiği rivayet edilir. Hint'te Fars-

ça şiir söyleyen ünlü şair Emîr Hüsrev-i Dihlevî'ye hayran olan Baysungur Farsça'yı çok iyi biliyordu. Firdevsî'nin *Şehnâme*'sinin giriş kısmından anlaşıldığına göre muhtelif nüshalarını karşılaştırmak 1430'da bir çeşit tenkitli nüshasını hazırlatmıştır. Zeki Velidi, halen Tahran'da Gülistan Sarayı Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan (nr. 6) ve nesta'lik yazı ile yazılmış 346 sayfa ve yirmi bir minyatürden ibaret olan *Baysungurî Şehnâme* adındaki bu eserin giriş kısmının Baysungur tarafından yazıldığını ve şehnâmeciliğin tarihini ilk defa onun incelediğini kaydetmektedir; ancak Nöldeke buna ihtimal vermeyerek tenkitli nüshanın başkaları tarafından yapılmış ve giriş kısmının da eski bir girişten istinsah edilmiş olduğunu söyler (bk. *IA*, II, 429). İranlı bilgin Muhammed Kazvîni de yukarıdaki görüşe yakın olarak bu hususta elde yeterli delil bulunmadığını belirtir (bk. Rypka, s. 157, not 77).

Baysungur Azerbaycan'daki seferden dönüşünde kendini sanat işlerine vakfetti. Şüphesiz Herat'ın kültür ve sanat merkezi olmasında babasının da rolü vardı. Yalnız Baysungur bu sanat hareketlerini hızlandırdı ve ileri götürdü. 1421'de Azerbaycan'da Türkmenlerle yapılan savaş dönüşü Tebriz'den beraberinde o devrin ünlü nesta'lik hattatı Mirza Ca'fer-i Tebrîzî'yi Herat'a getirerek kütüphanesine müdür tayin etti. Daha sonra davet edilen sanatkarlar da onun idaresi altında Baysungur'un özel kütüphanesini bir sanat merkezi haline getirdiler. Bu tarihlerde Baysungur'un kardeşi İbrâhim'in vali bulunduğu Şiraz ve İsfahan da sanat bakımından önemli birer merkez olmalarına rağmen buralardaki bazı sanatkarların da Herat'a gitmesi bu iki şehrin önemini azaltmıştı.

Kaynakların verdiği bilgiye göre Herat'ta devrin en seçkin hattat, nakkaş,

müzehip ve mücellitlerinden meydana gelen kırk kadar sanatkar bugün paha biçilmez derecede kıymetli eserlerini hazırlayarak Herat sanat ekolünü kurdular. Sanat tarihçisi Binyon bu ekolü "Baysungur Sanat Akademisi" olarak adlandırmıştır. Baysungur'a bağlı olmaları dolayısıyla kütüphane müdürü Ca'fer-i Tebrîzî ve yanındaki sanatkarların çoğu Herat'a geldikten sonra "Baysungurî" nisbesini kullanmışlardır.

Menâkıb-ı Hünerverân burada çalışan yirmi yedi kişinin adlarını verir (s. 28-31). Bu tarihte hat sanatı henüz gelişme durumundaydı. Devrine göre dikkati çeken *aklâm-ı sitte** hattatlarından Muhammed Emîn b. Dânişmend, Mahmud Sultânî ve Azîz b. Muhammed yazının İran sahasında gelişmesine yardımcı olmuşlardır. Kaideleri yeni belirlemeye başlayan nesta'lik yazıda isim yapan hattatlardan Ca'fer-i Tebrîzî, Şemseddin Muhammed b. Hüsâm el-Herevî (Şems-i Baysungurî), Pîr Hüseyn Kâtib, Abdurrahman Kâtib de yukarıdakiler gibi Baysungur Sanat Akademisi'nin üyeleri arasındaydı. Bunlardan birincisi ünlü *Baysungurî Şehnâme*'yi (838/1435) ve *Gülistân*'ı (830/1427), Şemseddin Sultânî olarak bilinen ikincisi de Hâcû-yi Kirmânî'nin *Hümâ ve Hümâyûn* (831/1428) adlı eserini ve ayrıca *Divân-ı Hüsrev-i Dihlevî* (820/1417) ile halen İstanbul'da Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan *Divân-ı Hâfız*'ı istinsah etmişlerdir. Kütüphanede çalışan nakkaşlar da yazılan eserlerin minyatürlerini yapmakla görevli idi. Mevlânâ Halîl (Emîr Halîl) veya Halîl-i Baysungurî olarak bilinen minyatürcü adı geçen şehnâmeyi, Gıyâseddin Nakkaş ise *Hümâ ve Hümâyûn*'u resimlendirmişlerdi. Ayrıca yine Tebriz'den gelen Seyyid Ahmed Nakkaş ile Hacı Ali Musavvir dışında Üstad Velîyyüddin, Sîmî-i Nişâburî ve Seyfeddin Nakkaş da o devrin tanınmış müzehip ve minyatürcüleri arasındaydı. Cilt sanatı da Baysungur zamanında dikkate değer bir gelişme gösterdi. Kıvâmüddin-i Tebrîzî ilk olarak kabbartma cilt yapma sanatını getirdi. Bugün de Türkiye'de tezhip, minyatür ve ciltte Herat üslûbu revaçtadır.

Kısa bir süre içinde güzel sanatları zirveye ulaştıran Baysungur, İran sahasında henüz tesirini sürdüren Yâkût el-Müstasîmî ekolünün en mâhir ve en usta temsilcisiydi. Aklâm-ı sitteyi Şemseddin Muhammed b. Hüsâm el-Herevî'den öğrendi. Herevî ona ders verdiği için imzalarında iftihar makamında olmak üzere

Gıyâseddin Baysungur'un celfî-sülûs yazısı
(İÜ Ktp., FY, nr. 1423, vr. 1*)

BAYTÂR

(البطار)

Abdürrezzâk b. Hasen b. İbrâhîm
el-Baytâr el-Meydânî ed-Dımaşkî
(1837-1917)

Suriyeli din âlimi, edip, şair ve tarihçi.

isminden sonra Baysungurî nisbesini kullanırdı. Baysungur'un bugün Türkistan'da özel ellerde bulunan bazı levhalarının başka kitâbe olarak en meşhur eseri, Meşhed'de annesinin 1430'da yaptırdığı ve Türk-İran mimarisinin şaheserlerinden olan Gevherşad Camii'nin (Mes-cid-i Gevherşâd) güney eyvanı üstüne yirmi yaşındayken yazdığı metrelerce uzunluğundaki yazılarıdır. Önemli bir eseri de muhakkak hattıyla yazdığı büyük boydaki mushaftır. Bu eser, uzun müddet seferlerde ordunun önünde taşınmış, Safevîler zamanında sayfaları koparılarak devletin ileri gelenlerine hediye olarak verilmiştir. Günümüze intikal eden beş altı sayfası Meşhed ve Tahran kütüphanelerinde teşhirde bulunmaktadır.

Baysungur son derece cesur, hoşsohbet, nazik, hükümlerinde âdil, fakir ve yetimlere karşı müşfik bir kişi idi. Fazla içki yüzünden hastalanarak otuz yedi yaşında 7 Cemâziyelâhîr 837'de (19 Ocak 1434) Herat civarında Bağ-ı Sefîd Sarayı'nda vefat etti. Ölümü üzerine tutulan matem azameti ancak babası Şâhruh, Hüseyin Baykara ve Ali Şîr Nevâî'nin vefatında görülmüştür. Cenazesi annesi adına yapılan medresede defnedildi. 1980'deki çarpışmalarda eski şehir çok zarar gördüğü için mezarın bugünkü durumu belli değildir.

Baysungur'dan sonra Herat'ta oğulları Alâüddevle ile Bâbü'r Mirza onun yolunda yürümüşlerse de o döneme ait eserlerdeki asalet ve güzelliğe bir daha ulaşamamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kummî, *Gülîstân-ı Hüner*, nâşirin önsözü, s. 19, 37, 38, 39, ayrıca bk., s. 27, 28, 30, 59; Âlî, *Menâkıb-ı Hünerverân*, s. 28-31, 141-142; Habîb, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul 1306, s. 60-61; Browne, *LHP*, III, 108, 366, 380, 385-387, 395-396, 400, 424, 427, 438, 453, 473, 499-501; Abdülmuhammed Alizâde İrânî, *Peydâyiş-i Hatt u Hattâtân*, Kahire 1345, s. 142-144; Beyânî, *Hoş-nûvîsân*, II, 312; L. Binyon — J. V. S. Wilkinson — B. Gray, *Persian Miniature Painting*, London 1933, s. 50-59, 68-71; A. U. Poppe, *A Survey of Persian Art*, Oxford 1939, V, 888-911; Rypka, *HLL*, s. 157, not 77; Habîbullah Fezâilî, *Atlas-ı Hatt*, İsfahan 1391, s. 206, 324, 456, 458; Hüseyin Nahcivânî, "Târîh-i Peydâyiş-i Kur'an-ı Büzürg be-Hatt-ı Zibây-ı Baysungur", *Neşriyye-i Dânişgede-i Edebiyyât ve 'Ulûm-i İnsânî*, IV, Tebriz 1337, s. 329-331; Zeki Velidi Togan, "Büyük Türk Hükümdarı Şâhruh", *TDED*, III/3-4 (1949), s. 528-537; a.mlf., "Baysungur", *IA*, II, 428-430; a.mlf., "Herat", a.e., V/1, s. 435-436; M. Kemal Özergin, "Temirli Sanatına Ait Eski Bir Belge: Tebrizli Ca'fer'in Bir Arzı", *STY*, VI (1974-75), s. 474-476; H. R. Roemer, "Bâysonğor", *Elr*, IV, 6-9; Dj. Khaleghi Motlagh, "Bâysonğori Şâh-nâma", a.e., IV, 9-10.

ALİ ALPARSLAN

Baytâr

ğı soruşturma sonucunda bu iddianın asılsız olduğu anlaşıldı. Aynı yıl İstanbul'da iken şeyhülislâmlık makamı tarafından Suriye'nin büyük merkezlerinde müftü veya kadî olması için yapılan teklifi kabul etmeyerek Şam'a döndü. Burada Meydan mahallesindeki Kerîmüddin Camii'nde bir yandan vaaz vermeye, diğer yandan cami civarındaki evinde özel mahiyette ilmî sohbetler düzenlemeye başladı. 1909'da Sultan Reşad'ın tahta çıkış töreninde Suriye'yi temsil etti. Müsiki sahasında daengin bilgisi olan Baytâr 10 Rebîülevvel 1335'te (4 Ocak 1917) Şam'da vefat etti.

Eserleri. 1. *Hilyetü'l-beşer* fî târîhi'l-karnî's-şâlis* aşer*. Muhibbî'nin *Hulâsa-tü'l-eşer* ve Murâdî'nin *es-Silkü'd-dürr* adlı eserleri örnek alınarak yazılan bu kitapta meşâyihin hal tercümeleri ve eserleri söz konusu edilmiş, onlardan nakledilen bazı garip menkıbeler ve bir takım bid'atlar anlatılmıştır. Çağı ve çağdaşları hakkında değerli bilgiler veren Baytâr'ın bu eseri, o dönemi dinî, ilmî, fikrî ve sosyal yönden incelemek isteyen araştırmacılar için önemli bir kaynaktır. *Hilyetü'l-beşer*, eser üzerinde yayımlanmamış bir ihtisar çalışması bulunan yazarın torunu ve Arap Dili Akademisi (Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye) üyesi Muhammed Behcet el-Baytâr tarafından neşredilmiştir (I-III, Dımaşk 1961-1963). 2. *el-Mebâhişü'l-gurer fî hükmi's-şu-ver*. Peygamber ve evliyanın resimleri'nin yapılmasına karşı çıkan Baytâr bu maksatla bu eseri yazmıştır. Saîd el-Bâbî *Ahkâmü't-taşvîr* adlı eserinde Baytâr'a özel bir bölüm ayırmıştır. 3. *er-Rihle*. Hicaz ve Kudüs'e yaptığı ziyaretlerle ilgili hâtıralarını topladığı eseridir. 4. *Şerhu'l-'Akîdeti'l-İslâmiyye*. Mahmud Hamza Efendi'nin eserinin şerhidir. 5. *el-Münne fi'l-'amel bi'l-Kitâb ve's-Sünne*. 6. *el-Lüm'a fi'l-iktidâ hâle't-teşehhüd min şalâtî'l-cumu'a* (henüz yayımlanmamış olan son dört eseri için bk. Kehhâle, V, 217; Muhammed Abdüllatif Sâlih el-Ferfûr, s. 176).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdürrezzâk el-Baytâr, *Hilyetü'l-beşer fî târîhi'l-karnî's-şâlis* aşer* (nşr. Muhammed Behcet el-Baytâr), Dımaşk 1961-63, I, nâşirin girişi; Ziriklî, *el-A'âm*, III, 351; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, V, 217; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 410; Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cemü'l-mu'errihî-ne'd-Dımaşkuyîn*, Beyrut 1398/1978, s. 401; Kemal Süleyman es-Salîbî, *Münthehabâtü't-târîh li-Dımaşk*, Beyrut 1399/1979, s. 760, 761; Ma'a'l-Mektebe, s. 107; Muhammed Abdüllatif Sâlih el-Ferfûr, *Âlâmü Dımaşk*, Dımaşk 1408/1987, s. 176.

BEŞŞÂR EL-MELÂZİ